

एफ.आर.पि. बुलेटिन

फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजना

अङ्क : ३

पौष २०५९

श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा विकास तथा अनुसन्धान केन्द्रले सञ्चालन गरेको अनुसन्धान परियोजना

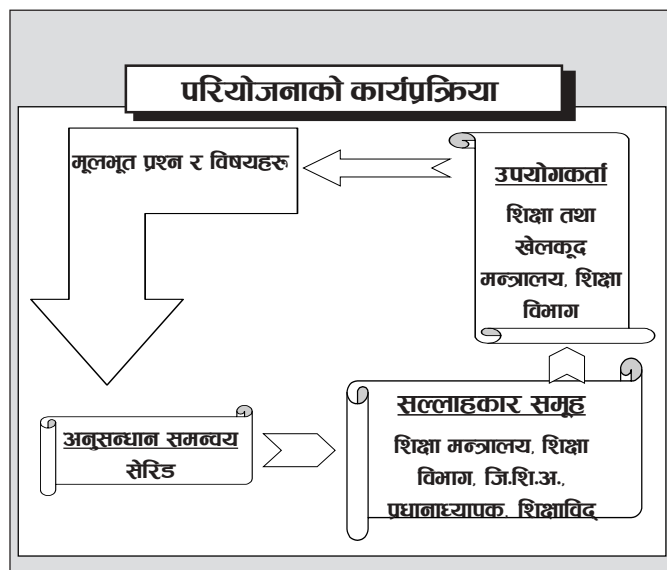
परिचय

श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चालित आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको दोस्रो (Basic and Primary Education Programme II) चरणको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि श्री ५ को सरकारको शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय र नर्वे सरकारको शिक्षा तथा अनुसन्धान मन्त्रालय बीच फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजना (Formative Research Project) सम्झौता भई सञ्चालन भइरहेको छ। यो परियोजना आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम (आ.प्रा.शि.का.) को लागि नर्वे सरकारको प्राविधिक सहयोग हो। आर्थिक वर्ष सन् २००१/२००२ देखि शुरु भएको यो अनुसन्धान परियोजनाको प्रमुख लक्ष्य आ.प्रा.शि.का.को योजना, कार्यान्वयन र व्यवस्थापन सम्बन्धमा श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयलाई अनुसन्धानमा आधारित आवश्यक सूचना तथा जानकारीहरू उपलब्ध गराउनु हो।

फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजनाको कार्य भरपर्दो र स्तरीय बनाउन विभिन्न चरणहरू निर्धारण गरिएका छन्। परियोजना अन्तर्गत “फर्मेटिभ अनुसन्धान सल्लाहकार समूह” गठन गरिएको छ। विभिन्न शीर्षकमा भएका अनुसन्धानहरूबाट प्राप्त उपलब्धि र सुझावहरूमा छलफल गरेर कार्यान्वयनका लागि मन्त्रालयमा प्रस्तुत गरी आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा उप-क्षेत्र (sub-sector) को सुधारको प्रक्रियालाई सबल बनाउन मदत पुऱ्याउनु यस सल्लाहकार समूहको दायित्व हो।

परियोजनाको कार्यप्रक्रिया

उल्लिखित चित्र अनुसार शिक्षा विभागले अनुसन्धानका लागि चाहिने विषयवस्तु र तिनका जिज्ञासाहरूको निर्धारण गर्दछ। ती विषयवस्तु एवं जिज्ञासाहरू उपर अनुसन्धान गर्ने कार्य समन्वय कार्यालय अर्थात् सेरिडले गर्दछ। फर्मेटिभ अनुसन्धान सल्लाहकार समूहमा अनुसन्धानका निष्कर्षहरू माथि छलफल गरेपछि आवश्यक सुझाव सहित कार्यान्वयनका लागि शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयमा पठाइन्छ। यस अनुसार पहिलो वर्षमा परियोजनाद्वारा सञ्चालित अनुसन्धानका आधारमा फर्मेटिभ अनुसन्धान सल्लाहकार समूहलेआधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमले समेटेका क्षेत्रहरूका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू निक्यौल गरी शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयमा प्रस्तुत गरेको छ।

आर्थिक वर्ष सन् २००१/२००२ मा सम्पन्न अनुसन्धान

यस फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजनाको पहिलो वर्ष (२०५८ मङ्सिरदेखि २०५९ आषाढसम्म) मा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम दोस्रो चरणका तीन प्रमुख विषय क्षेत्रमा जम्मा ५ ओटा अनुसन्धान क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिए। ती हुन् -

विषय क्षेत्र	अनुसन्धान
(क) संस्थागत क्षमता निर्माण	(१) जिल्ला शिक्षा योजनाको विकास र कार्यान्वयन (२) विद्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूको स्तरीयता र शुद्धता
(ख) पहुँच र निर्धारण	(३) पिछडिएका समूहको शिक्षामा पहुँच
(ग) शिक्षाको गुणस्तरीयता	(४) कक्षाकोठामा प्रभावकारी शिक्षण-सिकाइ (५) नेपालमा विद्यालयको प्रभावकारिता : सूचकहरूको सश्लेषण।

यी ५ ओटा अनुसन्धान अध्ययनका अतिरिक्त आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम दोस्रो चरणका क्रियाकलापहरूका सम्बन्धमा भएका अध्ययन/अनुसन्धानका प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन गरी निष्कर्षहरूलाई सरोकारवालाहरूमा विस्तार गर्न एक स्टक टेकिङ्ग अध्ययन पनि सञ्चालन गरिएको थियो। उक्त अध्ययनबाट आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमका सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्न आवश्यक विषयवस्तु र जिज्ञासाहरू प्राप्त गर्ने लक्ष्य पनि रहेको थियो।

फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजना : अनुसन्धानका उपलब्धि र सुझाव

यस परियोजना अन्तर्गत गतवर्ष सञ्चालित ५ ओटा अनुसन्धानहरू तथा स्टक टेकिङ्ग अध्ययनका उपलब्धि र सुझावहरू यसप्रकार छन् -

१. जिल्ला शिक्षा योजनाको विकास र कार्यान्वयन

जिल्ला तहमा सहभागितामूलक योजना तर्जुमा र त्यसको कार्यान्वयनको आदर्श र सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्नु विकेन्द्रिकरणको आधार हो। यस सन्दर्भमा जिल्ला शिक्षा योजनाको निर्माण र तिनको कार्यान्वयनको अध्ययन गरी सुधारका उपायहरू पहिचान गर्नु यस आयोजनाको उद्देश्य हो।

निष्कर्षहरू : जनसहभागितामा योजना तर्जुमा हुनुपर्छ भन्ने चेतनाको विकास हुनु र केही हदसम्म शैक्षिक सुधारका प्रयासहरू देखिनु सकारात्मक पक्ष हुन् भने आवश्यकता अनुसार विशेषज्ञहरूको अभाव रहनु; केही जिल्लामा आवश्यक जनसहभागिता विना योजना तर्जुमा गरिएकोले स्वामित्वको अभाव खड्किनु; सरोकारवालाहरूले सल्लाहकारको भूमिका मात्र निर्वाह गर्नु; सहभागितामूलक योजना प्रक्रियाका आधारमा जिल्लाको आवश्यकता, चाहना र प्राथमिकतालाई मध्यनजर राख्नुपर्नेमा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमका पक्षहरूमा बढी केन्द्रित रहनु; योजना तर्जुमामा दूरदृष्टि नपुऱ्याइनु; योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा केन्द्रको निर्देशलाई बढी महत्व दिइनु; सरोकारवालाको जिम्मेवारी प्रष्ट नहुनु; प्रभावकारी सुपरिवेक्षणको अभाव रहनु, र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन र शिक्षा सातौँ संशोधन ऐन बीच समन्वयको अभाव देखिनु दुर्बल पक्ष हुन्।

सुझावहरू : शिक्षा ऐन 'स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन'को भावना अनुरूप हुनु पर्दछ, जसले गर्दा विकेन्द्रिकरणको भावना अनुरूप जिल्ला शिक्षा योजनाको निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन हुन सकोस्। साथै स्थानीय सरकार र अन्य सरोकारवालाहरूको योजना निर्माण गर्ने कार्यमा दक्षता अभिवृद्धि गराई उनीहरू बीच प्रभावकारी समन्वय गर्दै जिम्मेवारीको किटान गरी कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ; सुपरिवेक्षण र अनुभवको साभेदारीलाई संस्थागत गरिनु पर्दछ; योजना निर्माणमा दीर्घकालीन सोच आवश्यक पर्दछ; र स्थानीय परिवेश अनुसारको कार्यका लागि योजनाको ढाँचा र निर्देशिकामा आवश्यक सुधार गरिनु पर्दछ।

२. विद्यालयले प्रस्तुत गर्ने गरेका तथ्याङ्कको गुणस्तर तथा शुद्धता

तथ्याङ्कको गुणस्तर तथा शुद्धताले शैक्षिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा दूरगामी असर पार्दछ। त्यसैले विद्यालयले अध्यावधिक र खरु पर्ने तथ्याङ्क र उपल्लो तहमा पठाउनु पर्ने तथ्याङ्कलाई यथार्थमा आधारित र भरपर्दो बनाउनु अनिवार्य भएकोले यो अध्ययन सञ्चालनमा

ल्याइएको हो। तथ्याङ्कको गुणस्तर तथा शुद्धताका सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनको आधारमा प्राप्त निष्कर्षहरूलाई तीन भागमा विभाजन गरिएको छ - (क) तथ्याङ्क प्रणाली, (ख) तथ्याङ्क सम्पादन गर्दा हुने गल्ती, र (ग) तथ्याङ्कको रिपोर्ट गर्दा गल्ती हुने कारणहरू।

निष्कर्षहरू : अधिकांश विद्यालयको व्यवस्थित तथ्याङ्क प्रणाली प्रभावकारी नरहेको र तथ्याङ्क राख्ने व्यक्तिलाई तथ्याङ्क सम्बन्धी पर्याप्त ज्ञान नभएको पाइयो। विद्यार्थी भर्ना सङ्ख्या (नयाँ र कक्षा उत्तीर्ण), स्थानान्तरित विद्यार्थी, कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी र वास्तविक विद्यार्थी सङ्ख्यामा सामञ्जस्यता कम छ भने कक्षा छाड्ने विद्यार्थीहरूको तथ्याङ्क पनि भरपर्दो छैन। त्यस्तै तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न तयार गरिएको विवरण फाराम भनें सम्बन्धी दक्ष शिक्षक/कर्मचारीको अभाव देखियो। साथै, यदाकदा तथ्याङ्क सम्बन्धी विवरण तयार पार्दा पर्याप्त ध्यान नदिइएको पनि पाइयो।

सुझावहरू : विवरण फारामलाई स्पष्ट निर्देशन सहित सरल बनाउनु पर्दछ; विवरण भनें काममा विभिन्न पक्षहरूसँग समन्वय गर्नु पर्दछ; तथ्याङ्कको महत्व र यसको प्रयोगका सम्बन्धमा चेतना अभिवृद्धि गर्नु पर्दछ; स्रोतव्यक्ति तथा प्रधानाध्यापकले सङ्कलित तथ्याङ्कको नियमित अनुगमन गर्नु पर्दछ; सरोकारवाला व्यक्तिको तथ्याङ्क अध्यावधिक राख्नेसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्नु पर्दछ; र सही तथा स्पष्ट तथ्याङ्कका लागि मन्त्रालय, विभाग एवं निर्देशनालयहरूले पनि समय-समयमा अनुगमन गर्नु पर्दछ।

३. पिछडिएका समूहको शिक्षामा पहुँच

विशेष लक्षित समूहसँग सम्बन्धित शैक्षिक अवस्थाका सम्बन्धमा देखिएका असमानता पत्ता लगाई ती असमानतालाई प्रभाव पार्ने कारक तत्वहरूको पहिचान गरी यी समूहको शैक्षिक सहभागिता अभिवृद्धि गर्न सुझाव पेश गर्नु यस अनुसन्धानको प्रमुख उद्देश्य हो।

निष्कर्षहरू : कतिपय स्थानमा चेतनाको अभिवृद्धि हुनु; विद्यालयको भौतिक सुविधामा सुधार हुनु; प्रोत्साहन, दक्ष र सक्षम सहजकर्ता/शिक्षकको व्यवस्था हुनु कार्यक्रमका सबल पक्षहरू हुन् भने शैक्षिक सहूलियत कार्यक्रम र उनीहरूको आवश्यकता बीच तालमेल नहुनु; समुदायमा आधारित निकायहरू बीच समन्वय र उनीहरूको

संलग्नता कम हुनु; शैक्षिक सहूलियत कार्यक्रमको वितरण सम्बन्धी पर्याप्त ज्ञान नहुनु; कार्यक्रम सञ्चालनका लागि लक्षित समूह पहिचान गर्न कठिन हुनु; र स्रोत एवं साधन न्यून हुनाले छात्रवृत्तिको विवरणमा

कठिनाइ देखिनु कार्यक्रमका दुर्बल पक्ष हुन्। अझै पनि केही स्थानमा घरबाट विद्यालय टाढा रहनु, पिछडिएका वर्गको बारेमा जानकारी लिने प्रयासको अभाव रहनु र आर्थिक समस्या जस्ता कारणले गर्दा विशेष लक्षित समूहका बालबच्चाहरूको विद्यालयमा पहुँच कम रहेको पाइयो।

सुभावहरू : विशेष लक्षित समूहको बसोबास क्षेत्रको पहिचान गर्ने, समुदायमा आधारित निकायहरूको पर्याप्त परिचालन गर्ने, चेतनामूलक कार्यक्रमको सञ्चालन गर्ने, छात्रवृत्तिको कोटा बढाउने, र दोहोरोपन हटाउने जस्ता मुख्य सुभावहरू हुन्। विशेष लक्षित समूहका बालबालिकाको सहभागिता बढाउन सिफारिश गरिएका प्रेरक तत्वहरूमा विभिन्न निकाय बीच समन्वय, सरोकारवालाहरू बीच कार्य विभाजन र प्रचार-प्रसार, स्वामित्वको भावना जागृत गराउन पहल, र वैकल्पिक विद्यालयको व्यवस्था आदि पर्दछन्। साथै सहभागिता बढाउन दिइएका थप सुभावहरूमा - आवश्यकता अनुसार प्रोत्साहन र वैकल्पिक विद्यालयको व्यवस्था गर्ने, वैकल्पिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूका लागि पोशाकको व्यवस्था गर्ने, स्थानीय निकायहरूबाट अभिभावकीय शिक्षाको सञ्चालन गर्ने, शिक्षामा स्थानीय भाषा जान्ने व्यक्तिको उपयोग गर्ने र नक्शाङ्कन कार्यक्रममा विशेष लक्षित समूहको बसोबास क्षेत्र पहिचान गर्ने जस्ता कार्य पर्दछन्।

४. कक्षाकोठामा प्रभावकारी शिक्षण/सिकाइ

यस अनुसन्धानमा अध्ययनबाट कक्षाकोठामा हुने शिक्षण, शिक्षण सामग्रीको प्रयोग र शिक्षकले तालिममा आर्जन गरेका ज्ञानको सदुपयोगको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको छ।

निष्कर्षहरू : केही प्रभावकारी सिकाइ क्षमता भएका शिक्षकहरूको कक्षा शिक्षण निकै राम्रो पाइयो। तर अधिकांश विद्यालयको कक्षा शिक्षणमा पाठ्यपुस्तकमा आधारित पठनपाठन, कण्ठ पार्न लगाउने, अनुवाद गर्ने जस्ता परम्परागत विधि अपनाएको पाइयो। त्यस्तै शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गरिएको कक्षामा कक्षा शिक्षण प्रभावकारी पाइयो भने पाठ्यपुस्तक र निर्देशिका बीचको तादात्म्यता नमिलेको पनि महसूस गरियो। तालिमबाट प्राप्त सीपको प्रयोग भने सीमित मात्रामा मात्र भएको पाइयो।

सुभावहरू : निर्देशिकाको सुलभता, शैक्षिक सामग्रीहरूको पर्याप्तता, शिक्षण पुस्तिकाको व्यवस्था, अनुकूल विद्यालय वातावरण, अवलोकन, शैक्षिक भ्रमण, शिक्षकका लागि पुनर्ताजगी तालिम र अनुभवहरूको आदान-प्रदान जस्ता क्रियाकलापले कक्षा शिक्षण प्रभावकारी हुने सुभावहरू दिइएको छ। साथै एकीकृत शिक्षक निर्देशिकाको निर्माणतर्फ पनि पाइला चाल्नु पर्ने देखिन्छ।

५. नेपालमा विद्यालय प्रभावकारिता : सूचकहरूको सरलेषण

शैक्षिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी विद्यालयहरूको प्रभावकारितालाई प्रष्ट्याउनु यस अध्ययनको प्रमुख लक्ष्य रहेको छ।

निष्कर्षहरू : दलित र विपन्न वर्गको भर्नादर बढ्नु एक सकारात्मक पक्ष हो। कक्षामा रहने विद्यार्थीको सङ्ख्याको आधारमा सिकाइ क्षमता निर्भर रहेको देखिन्छ। विद्यालयको भौतिक अवस्थाले विद्यार्थी भर्नादर र निरन्तरता एवं सिकाइ उपलब्धिमा असर पारेको छ। साथै विद्यालयको भौतिक सुविधा र प्रतिविद्यार्थी लागत बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ।

सुभावहरू : विद्यालयमा विपन्न वर्गको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न थप स्रोतहरू परिचालन गर्ने, आवश्यकता परेको अवस्थामा पूर्व-प्राथमिक तह सञ्चालन गरी निरन्तरता दिने, शिक्षकका लागि तालिम एवं अभिभावकलाई सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, पूर्व-प्राथमिक तहका लागि आवश्यक पर्ने भौतिक सुविधा एवं पाठ्यसामग्रीको व्यवस्था गर्ने, र विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा अभिवृद्धिका लागि कक्षाको न्यूनतम औसत विद्यार्थी सङ्ख्या निर्धारण गर्न विस्तृत अध्ययन गर्ने र विद्यालयको शैक्षिक एवं भौतिक अवस्थामा क्रमिक सुधार ल्याउने।

६. आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमका लागि गरिएका अध्ययनहरूको स्टक-टेकिङ

आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको कार्यक्षेत्रभित्र सम्पन्न भएका अनुसन्धानहरूको अध्ययन गरी फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजनाको आगामी वर्षको कार्यक्रम निर्धारणलाई सहयोग पुऱ्याउनु यस अध्ययनको उद्देश्य रहेको छ।

निष्कर्षहरू : यस अध्ययन अन्तर्गत आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमका घटकहरूसँग सम्बन्धित निष्कर्षहरूको विश्लेषण अध्ययन गरी अनुसन्धानका प्राथमिकताका क्षेत्रहरू तय गरिएका छन्। ती प्राथमिकताहरूमा भौतिक सुविधा, वैकल्पिक शिक्षा, छात्रा शिक्षा, विशेष लक्षित समूहको शिक्षा, शिशु विकास, साक्षरता, विद्यार्थी मूल्याङ्कन, नियमित तालिम, प्रमाण-पत्र तालिम, केन्द्रिय-स्तरका संस्थाहरूको सुदृढीकरण, जिल्ला शिक्षा योजनाको सुदृढीकरण र स्थानीय क्षमताको सुदृढीकरण रहेका छन्।

सुभावहरू : विभिन्न तहमा प्रसारका लागि अनुसन्धानका निष्कर्षहरूको नेपालीमा रूपान्तरण गर्ने र सम्बन्धित निकाय लगायत सञ्चार माध्यममा पठाउने जिम्मा सम्बन्धित अनुसन्धातालाई नै दिनु पर्दछ। त्यस्तै अनुसन्धानका निष्कर्षहरूको प्रसार कार्यलाई शिक्षा विभागले अनुसन्धानका अन्य पक्षहरू जस्तै एउटा पक्षको रूपमा लिनु पर्दछ।

विविध

नेपाली विशेषज्ञहरूको नर्वे भ्रमण : नर्वेको शिक्षा तथा अनुसन्धान मन्त्रालयको निमन्त्रणमा फर्मेटिभ अनुसन्धानमा संलग्न ५ जना उच्चस्तरीय पदाधिकारीहरू (शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयका सहसचिव श्री रामसरोबर दुवे र उपसचिव श्री हेमराज लेखक; सेरिडका कार्यकारी निर्देशक डा. हृदयरत्न बज्राचार्य र

अवलोकन भ्रमण नर्वेको ग्रामीण क्षेत्रमा सञ्चालित बहु-कक्षा शिक्षण

परियोजना संयोजक डा. विजयकुमार थापा; तथा सल्लाहकार समूहका सदस्य श्री बालाराम पौडेलबाट सन् २००२ को जुन ८ देखि २४ सम्म नर्वेको अध्ययन भ्रमण गरिएको थियो। यस भ्रमणको उद्देश्य - नर्वेको शैक्षण प्रणालीको अवलोकन गर्नु र एफ.आर.पि. आयोजना सञ्चालनमा नर्वेका उपलब्धिहरूको अध्ययन गर्नु रहेको थियो। उहाँहरूले ओस्लो, बर्गेन र मोल्डा शहरमा रहेका विभिन्न विश्वविद्यालय, कलेज, अनुसन्धान केन्द्र, शिक्षा कार्यालय, विद्यालय आदिको भ्रमण गर्नु भएको थियो। साथै टोलीले पेरिसमा अवस्थित युनेस्कोको International Institute for Educational Planning संस्थाको पनि भ्रमण गरेको थियो।

नर्वेजियन विशेषज्ञहरूको नेपाल भ्रमण : प्रो.क्रिस्टिन टोर्नेस, एफ.आर.पि. प्राविधिक सल्लाहकारले ४ पटक नेपाल भ्रमण गरिसक्नु भएको छ। उहाँको भ्रमणको

सिलसिलामा एफ.आर.पि. आयोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुसन्धान प्रतिवेदनमा छलफल गरियो। त्यस्तै नर्वेका शिक्षा तथा अनुसन्धान मन्त्रालयका सहसचिव श्री डाँकर्ट भेडेलरले पनि सन् २००१ र २००२ मा दुईपटक नेपालको भ्रमण गर्नु भयो। उहाँको भ्रमण परियोजनाको वार्षिक योजना र बजेटलाई अन्तिम रूप दिने क्रममा केन्द्रित थियो। साथै प्रो. पेर ओलभले सन् २००२ को सेप्टेम्बरमा नेपालको भ्रमण गर्नुभयो। नर्वे सरकारले हासिल गरेका अनुभवहरू बाँड्नु उहाँको भ्रमणको उद्देश्य थियो।

प्रचार-प्रसार गोष्ठी : सन् २००२ को जुलाई १४ र १५ मा नेपालमा दुई दिवसीय प्रसार गोष्ठी सम्पन्न भएको छ। यो गोष्ठीमा एफ.आर.पि.अन्तर्गत सञ्चालित आयोजनाका प्रमुख निष्कर्षहरूमा छलफल भएको थियो।

कार्यशाला : एफ.आर.पि. आयोजनाले स्रोत केन्द्रहरूलाई आधार बनाएर पाँचै विकास क्षेत्रमा कार्यशाला गोष्ठीहरू सञ्चालन गरेको थियो। ती कार्यशालाहरूको उद्देश्य आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको दोस्रो चरणसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण जिज्ञासाहरूको पहिचान गर्नु थियो। तीमध्येका महत्वपूर्ण जिज्ञासाहरूलाई यस एफ.आर.पि. अन्तर्गत

२००२/०३ मा सञ्चालन हुने अनुसन्धान कार्यहरूमा सामेल गरिएको थियो।

सल्लाहकार समूहको बैठक : एफ.आर.पि.को निष्कर्षमा आधारित कार्यगत योजनालाई अन्तिम रूप दिन सन् २००२ को नोभेम्बर २४ का दिन डा.त्रैलोक्यनाथ उप्रेतीको अध्यक्षतामा फर्मेटिभ अनुसन्धान सल्लाहकार समूहको बैठक बसेको थियो। उक्त बैठकले पुनरावृत्ति र अनुगमन गरेपछि कार्ययोजनालाई शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखामा कार्यान्वयनका लागि प्रस्तुत गरिसकिएको छ।

प्रकाशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षा विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र फर्मेटिभ अनुसन्धान परियोजना

त्रिपुरेश्वर, जी.पी.ओ. बक्स २१६१

फोन. # ४२५२९१९, ४२६१६३९

ईमेल : formative@cerid.org, cerid@mos.com.np, URL : http://www.cerid.org

काठमाडौं, नेपाल